

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST IN ŠPORT

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

DOPOLNITEV

Kurikuluma za vrtce v prilagojenem programu za predšolske otroke

ZA OTROKE Z AVTISTIČNIMI MOTNJAMI

Sprejeto na 180. seji Strokovnega sveta RS za splošno izobraževanje, dne 20. 10. 2016

ČISTOPIS

Ljubljana, april 2017

DOPOLNITEV Kurikuluma za vrtce v prilagojenem programu za predšolske otroke
ZA OTROKE Z AVTISTIČNIMI MOTNJAMI

Avtorji:

Simona Bergauer, OŠ Gustava Šiliha Maribor

mag. Janja Cotič Pajntar, Zavod RS za šolstvo

Daniela Doplihar, Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana

Tanja Filipčič Mrak, Center za korekcijo sluha in govora Portorož

mag. Simona Rogič Ožek, Zavod RS za šolstvo

Anita Zadavec, OŠ Gustava Šiliha Maribor

Alenka Werdonig, Center za sluh in govor Maribor

Uredili:

mag. Janja Cotič Pajntar, Zavod RS za šolstvo

mag. Simona Rogič Ožek, Zavod RS za šolstvo

Jezikovni pregled:

Katja Križnik Jeraj

Izdal in založil: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Predstavniki: dr. Vinko Logaj

Objava na spletnem naslovu:

http://www.mizs.gov.si/si/delovna_podrocja/direktorat_za_pedsolsko_vzgojo_in_osnovno_solstvo/izobrazevanje_otrok_s_posebnimi_potrebami/programi/

Ljubljana, 2017

Prva izdaja

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

[COBISS.SI-ID=290278144](https://nuk.ub.uni-lj.si/COBISS.SI-ID=290278144)

ISBN 978-961-03-0365-7 (pdf)

PREDŠOLSKI OTROCI Z AVTISTIČNIMI MOTNJAMI

Otroci z avtističnimi motnjami (v nadaljevanju otroci z AM) izkazujejo primanjkljaje, ovire oziroma motnje na področjih socialne komunikacije in socialne interakcije ter na področjih vedenja, interesov in aktivnosti. Otroci, pri katerih so ugotovljene avtistične motnje, imajo, ne glede na kognitivni potencial, znižane zmožnosti za prilagajanje socialnemu okolju. Primanjkljaji otrok z AM pomembno vplivajo na razvoj na socialnem, izobraževalnem in drugih pomembnih področjih delovanja. Izražajo se v različnih stopnjah in različnih kombinacijah intenzitet. Stopnja izraženosti težav se spreminja v različnih življenjskih obdobjih in različnih socialnih kontekstih.

Simptomatske slike se ne razlikujejo le od posameznika do posameznika, ampak tudi pri istem posamezniku v posameznih obdobjih njegovega odraščanja oziroma življenja. Nekateri simptomi so lahko bolj izraziti in intenzivni v določenem starostnem obdobju ali pa tudi nihajo. To lahko vodi do zelo različnih ocen v posameznih obdobjih odraščanja oziroma življenja, vendar so vsa odstopanja odraz iste motnje oziroma spektra.

Otroci z AM potrebujejo zgodnjo in intenzivno podporo, pomoč in prilagoditve pri razvoju na področjih konceptualnih, socialnih in praktičnih veščin. Zgodnje prepoznavanje težav in vključitev v program vzgoje in izobraževanja po principih in metodah, ki so se izkazali kot učinkoviti pri delu z AM, je ključno za trajne pozitivne učinke.

Pri otrocih z AM skladno s Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj otrok s posebnimi potrebami, ločimo več področij primanjkljajev:

Primanjkljaji na področju socialne komunikacije

Primanjkljaji na tem področju se izkazujejo na spektru od popolne odsotnosti verbalne in neverbalne komunikacije do na videz urejenega govora, ki pa odstopa glede na njegovo komunikacijsko funkcijo. Nekateri otroci z avtističnimi motnjami lahko začnejo govoriti in nato nenadoma prenehajo. Otroci se slabše odzivajo na svoje ime ali pa se sploh ne odzivajo, ko jih pokličemo po imenu, ne uporabljajo gest in neverbalne komunikacije, ne vzpostavljajo očesnega stika, ne razvijajo skupne pozornosti (ne kažejo s prstom, ne pogledajo v smeri, ki jo kaže sogovornik ...). Nekateri otroci z AM imajo dobro razvit govor, ki pa ga ne uporabljajo v komunikacijskem smislu (ne razumejo dialoške situacije, ne odgovarjajo na vprašanja, govorijo o svoji priljubljeni temi, ne upoštevajo izmenjave ...). Pri otrocih z AM so prisotne težave pri razumevanju, saj zelo dobesedno razumejo govor, ne razumejo abstraktnih izrazov ter govora v prenesenem pomenu (šale, fraze ...). Pri razumevanju govora ne upoštevajo neverbalnih vidikov komunikacije (mimike obraza, intonacije glasu, čustvene lege ...). Nekateri otroci lahko razvijejo komunikacijo z uporabo drugih sredstev, večinoma vizualnih simbolov, slik, gest. Otroci z AM, ki razvijejo govor in jezik in ju uporabljajo v komunikacijske namene, pa izkazujejo odstopanja tako na ekspresivnem kot receptivnem področju. Njihov govor je lahko nenavaden tako po obliki kot po vsebini. Pojavljajo se

eholalije, perseveriranje besed, vprašanj, delov besedil, napačno uporabljajo zaimke, uporabljajo neologizme ...

Primanjkljaji na področju socialne interakcije

Primanjkljaji na tem področju se izkazujejo na spektru od popolnega pomanjkanja interesa za druge ljudi do vključevanja v socialne interakcije na nenavaden način, pri katerem se otrok ne prilagaja odzivu drugih oseb v interakciji. Lahko je prisotno slabše zanimanje za druge ljudi ali pa otrok sploh ne kaže odziva nanje. Nekateri vstopajo v stik z drugimi zato, da bi zadovoljili svoje interese ali potrebe (igračka ali kak drug predmet). Težave imajo z vzpostavljanjem in ohranjanjem socialnih interakcij, prav tako pa tudi z njihovim zaključevanjem. Nekateri so lahko zelo dejavni pri poskusih vključevanja v socialne interakcije, vendar to storijo na nenavaden, enosmeren, vsiljiv način, brez upoštevanja verbalnih in neverbalnih reakcij udeleženi v socialni interakciji. Otroci imajo slabo razvito teorijo uma, kar pomeni slabše zavedanje, da imajo drugi ljudje svoje miselne procese, čutijo občutke in čustva ... Zato niso zmožni razumeti načina razmišljanja drugih in posledično razumeti njihovih odzivov in sporočil v konkretnih situacijah.

Primanjkljaji na področju vedenja, interesov in aktivnosti

Primanjkljaji na tem področju se izkazujejo na spektru od popolne okupiranosti z določenim interesnim področjem, velikega števila stereotipnih dejavnosti ter izrazitega upiranja poskusom spremembe utečenih vzorcev gibanja in dejavnosti do težjega prehajanja med dejavnostmi. Nekateri otroci z AM izkazujejo močan odpor do sprememb in vztrajajo pri določenem vedenjskem vzorcu ali rutini. Odpori so lahko rezultat slabšega procesiranja senzornih dražljajev, kar je pri otrocih z AM pogosto. Prihaja lahko do pretiranega in/ali premajhnega odziva na različne senzorne dražljaje. Njihovo doživljanje vročine, mraza, določenih zvokov, vonjev, svetlobe, bolečine, okusa je lahko zelo nenavadno, kar pomembno vpliva na njihovo vedenje in odzivanje.

Zaradi kompleksnih primanjkljajev, ki otrokom onemogočajo uspešno prilagajanje na okolico in zaradi nezmožnosti okolja, da se prilagaja njihovim potrebam in posebnostim, so pri otrocih z AM pogosto prisotne tudi druge težave, kot na primer anksioznost, težave s spanjem, neobičajni vzorci hranjenja, nenadzorovani izbruhi jeze, agresivno in/ali avtoagresivno vedenje.

1. Prilagoditve izvajanja ciljev in primerov dejavnosti Kurikuluma za vrtce

Vsi cilji in primeri dejavnosti šestih področij dejavnosti Kurikuluma za vrtce (gibanje, jezik, umetnost, družba, narava, matematika) veljajo tudi v prilagojenem programu za predšolske otroke.

Izvedbeni kurikulum pomeni praktično izpeljavo ciljev kurikula s specialnopedagoškimi metodami in oblikami dela, ob upoštevanju posebnih potreb otrok, ki so usmerjeni v prilagojen program za predšolske otroke.

Otroci z AM potrebujejo ustrezne prilagoditve izvajanja na vseh področjih dejavnosti Kurikuluma za vrtce. Pri načrtovanju vzgojno-izobraževalnega dela pa je, zaradi značilnosti, specifičnosti in potreb otrok z AM, treba še posebej upoštevati naslednje izpostavljene cilje posameznih področij dejavnosti.

GIBANJE

Pri otrocih z AM pri naravnih in preprostih oblikah gibanja praviloma ne opažamo večjih odstopanj. Praviloma se otroci z AM radi gibljejo, pogosto pa so njihova gibanja stereotipna in jih je težko usmeriti v vodene oblike gibanja. Lahko so prisotni nepravilni gibalni vzorci, ki so večinoma posledica specifičnega razvoja senzorične integracije. Primanjkljaji se pokažejo pri razvoju in prakticiranju sestavljenih in zahtevnejših oblik gibanja, saj imajo otroci z AM primanjkljaj na področju izvršilnih funkcij, kar se pri gibanju kaže s slabšo sposobnostjo izvajanja kompleksnih gibov. Zato otroci z AM pri razvijanju gibalnih spretnosti in usvajanju gibalnih shem potrebujejo vodenje, pomoč ter členitev kompleksnih gibanj na posamezne elemente. Zaradi specifičnega socialnega in emocionalnega razvoja otroci z AM težko usvajajo smisel in pomen upoštevanja pravil igre, zato morajo biti načrtovane elementarne igre zelo preproste.

Cilji:

- Omogočanje pridobivanja raznolikih gibalnih izkušenj.
- Spodbujanje uporabe pravilnih gibalnih vzorcev.
- Usmerjanje pozornosti na gibanje pri sebi in drugih in vzdrževanje le-te.
- Učenje imitacije gibanja.
- Pridobivanje ustreznih ravnotežnostnih reakcij.
- Pridobivanje vizualno-motorične koordinacije.

- Pridobivanje ritma in simetričnosti pri izvajanju gibalnih dejavnosti.
- Pridobivanje sposobnosti izvajanja gibalnih dejavnosti s pomočjo enostavnih ter postopoma s pomočjo kompleksnejših navodil.
- Pridobivanje kakovosti finomotoričnega gibanja (soročna manipulacija, koordinacija oko-roka).
- Spodbujanje ustreznega sedenja pri mizi, da bi posredno dosegli bolj kakovostne finomotorične gibalne vzorce.
- Vzpostavljanje pravilnega mišičnega tonusa in harmonije telesa.
- Usvajanje pravilne drže pisala in ustreznega pritiska pisala na podlago.
- Usvajanje grafomotoričnih spretnosti.
- Spodbujanje razvoja senzomotorike in psihomotorike.
- Spodbujanje komunikacije in socialnih stikov ob gibalnih igrah.
- Načrtno in sistematično odpravljanje prikritih nepravilnosti v gibalnem razvoju.
- Spodbujanje, podaljševanje koncentracije s pomočjo gibanja.

JEZIK

Eden izrazitejših primanjkljajev, ki jih opažamo pri otrocih z AM, je specifičen razvoj govora in jezika. Primanjkljaji so prisotni tako na področju razumevanja verbalnih in neverbalnih oblik socialnega sporočanja kot na področju verbalnega in/ali neverbalnega izražanja svojih potreb, primerne vstopanja, vzdrževanja in zaključevanja komunikacije. Otroke z AM je predvsem treba čim prej opremiti s strategijami, s katerimi bodo samoiniciativno vstopili v stik z odraslo osebo in sporočali svoje potrebe in želje. Pri otroku z AM je treba načrtovati specifične cilje na področju razvoja tako govora kot jezika in komunikacije. Za lažje razumevanje namena komunikacije predšolski otroci z AM pogosto potrebujejo nadomestno komunikacijo – vizualni sistem simbolov, gest, s katerim se učijo komunicirati. Zaradi primanjkljajev na področjih, ki so povezana z razvojem govora, jezika in komunikacije, bodo otroci z AM lažje sledili pesmicam, zgodbicam, ki so avdiovizualno prikazane. Poslušanja pripovedi in dramatizacij običajno ne zmorejo.

Cilji:

- Spodbujanje in izgrajevanje načina komunikacije, ki ga otrok zmore.
- Izgrajevanje in uporaba govora in jezika kot sredstva za komunikacijo.
- Razvijanje slušne percepcije in slušne pozornosti.

- Usmerjanje in vzdrževanje pozornosti pri komunikaciji z okoljem (poslušanje, spremljanje poteka komunikacije).
- Spodbujanje imitacije govora.
- Spoznavanje in usvajanje besed ter širjenje besedišča.
- Razvijanje prozodičnih elementov govora (ritem, naglas, intonacija, način izražanja).
- Usmerjanje in vztrajanje pri pozornosti na jezik odraslih in vrstnikov.
- Specialpedagoško logopedsko usposabljanje govornih organov za funkcijo govora.
- Razvijanje razumevanja govora in izražanja govora.
- Izboljšanje sposobnosti razumevanja verbalnih in neverbalnih sporočil.
- Spoznavanje praktične uporabnosti komunikacije v vsakdanjem življenju.
- Doseganje večje funkcionalnosti komunikacije.
- Učenje sprejemanja odločitev, izbor (npr. izbira med dvema ali več igračami, ponujenimi dejavnostmi).
- Spoznavanje konvencionalnih in prenesenih pomenov besed in fraz.
- Ustvarjanje pogojev za uporabo komunikacije kot sredstva za razvijanje socialnih veščin.
- Odpravljanje stereotipnih, ponavljajočih se govornih vzorcev.

UMETNOST

Otroci z AM so nagnjeni k ponavljajočim se, rutinskim in stereotipnim dejavnostim, zato bodo na področju umetnosti spontano težje izkazovali ustvarjalnost. Imajo težave na področju senzorične integracije, zato jih bodo nekateri materiali pretirano pritegnili, do nekaterih materialov in dejavnosti pa bodo kazali odpor. Zato je predvsem treba načrtovati aktivnosti, pri katerih se bodo otroci z AM spoznali s čim več materiali ter spodbujati njihovo uporabo v različnih situacijah. Enako je na področju glasbe, plesa, kjer so lahko nekatere vsebine zanje izjemno moteče ali izjemno privlačne ali pa zanje ne pokažejo nikakršnega interesa in se vanje brez vodenja odraslega ne vključujejo.

Cilji:

Likovna dejavnost

- Izvajanje različnih likovnih in oblikovalnih dejavnosti.

- Razvijanje vizualne in taktilne percepcije ter pozornosti.
- Razvijanje psihomotoričnih sposobnosti in fine motorike.
- Omogočanje izkustvenega doživljanja in predstavljanja sveta.
- Spodbujanje individualnega izražanja skozi umetnost.
- Razvijanje domišljije.
- Spodbujanje želje in potrebe po likovnem izražanju.

Glasbena dejavnost

- Razvijanje slušne percepcije in pozornosti.
- Razvijanje sposobnosti sprejemanja in ustvarjanja ritma, tempa, jakosti, barve in višine zvoka ter melodije.
- Spodbujanje individualnega izražanja skozi glasbo.
- Razvijanje domišljije.
- Izvajanje dejavnosti, ki povezujejo gibanje in zvok.

Plesna dejavnost

- Načrtno in sistematično izvajanje dejavnosti, ki povezujejo elemente glasbe, gibanja in govora.
- Razvijanje senzomotoričnih in psihomotoričnih sposobnosti.
- Razvijanje domišljije.
- Ustvarjanje varnega in spodbudnega vzdušja, ki omogoča čustveno sproščenost in varnost.

AV medijske dejavnosti

- Spodbujanje izkustvenega spoznavanja sveta.
- Razvijanje in bogatenje besedišča in jezika.

Dramske dejavnosti

- Načrtno razvijanje zaznavnih sposobnosti.
- Načrtno povezovanje govora in telesnih aktivnosti.
- Načrtno razvijanje sposobnosti uporabe govora v komunikaciji.
- Prepoznavanje in izražanje čustev.

- Prepoznavanje, razumevanje in uporaba nebesedne komunikacije.
- Prepoznavanje in razumevanje socialnih dogajanj.

DRUŽBA

Otroci z AM se zaradi svojih primanjkljajev na področju učenja s posnemanjem, skupne pozornosti, uživanja v druge in teorije uma težje učijo kulture okolja, v katero so rojeni. Na področju družbe načrtujemo cilje, ki so povezani z otrokovim neposrednim okoljem. Spoznavanje in osvajanje vsakdanje strukture, ponavljanje aktivnosti, dnevnega reda, ki otroku omogočijo občutek varnosti, predvidljivosti in omogočajo samostojno opravljanje dejavnosti.

Cilji:

- Spoznavanje sebe in drugih ter sprejemanje različnosti.
- Zavedanje sebe kot dela skupine.
- Razvijanje pozitivnega samovrednotenja.
- Pridobivanje in razvijanje komunikacijskih sposobnosti za izražanje potreb in čustev ter za vzpostavljanje socialnih odnosov.
- Razvijanje socialnih spretnosti in veščin.
- Spodbujanje otroka k vključevanju v različne vrste iger, nadgrajevanje sposobnosti igranja.
- Vztrajanje v določeni igri vsaj nekaj minut, postopno podaljševanje časa.
- Upoštevanje drugih oseb v vrtcu.
- Sprejemanje omejitev, prepovedi in skupnih pravil.
- Učenje izražanja svojih želja in potreb na primeren način.
- Izboljšanje sposobnosti odložitve zadovoljitve določene potrebe ali želje.
- Upoštevanje pravil igre.
- Uporaba naučenega v novih situacijah.
- Spodbujanje prilagodljivosti vedenja.
- Seznanjanje z varnim vedenjem v različnih okoljih (v vrtcu, prometu, pri športnih dejavnostih).

NARAVA

Naravo otroci z AM spoznavajo predvsem v povezavi z gibanjem, pridobivanjem novih senzoričnih izkušenj in v luči specifičnih interesov.

Cilji:

- Razvijanje zaznavnih sposobnosti.
- Pridobivanje in širjenje znanja o svojem okolju (spoznavanje žive in nežive narave).
- Načrtno opazovanje naravnih pojavov.
- Izkustveno doživljanje narave in naravnih pojavov.
- Spoznavanje sebe in lastnega telesa.
- Spoznavanje raznolike prehrane, sprejemanje novih okusov in pridobivanje navad zdravega prehranjevanja.
- Razvijanje orientacije na sebi, v prostoru in času.

MATEMATIKA

Otroci z AM so lahko fascinirani nad številkami, matematičnimi pojmi ipd. ali pa se za te vsebine ne zanimajo in jih je treba v dejavnosti načrtno usmerjati.

Cilji:

- Izkustveno seznanjanje z matematiko v vsakdanjem življenju.
- Uporaba predmatematičnih znanj v vsakdanjih situacijah.
- Razvijanje zaznavnih sposobnosti in odpravljanje težav na teh področjih.
- Razvijanje razumevanja ter pridobivanje besed, ki označujejo matematične pojme.
- Spoznavanje odnosa med vzrokom in posledico.
- Prirejanje, klasificiranje, razvrščanje.
- Spodbujanje prilagodljivosti mišljenja.

2. Cilji specialpedagoških dejavnosti za otroke z AM

- Izdelati je treba natančno oceno otrokovega delovanja.
- V ocenjevalnem procesu je treba opredeliti otrokovo splošno delovanje, identificirati njegova močna in šibka področja ter na tej osnovi oblikovati individualiziran program vzgoje in izobraževanja, ki bo optimalno usmerjen v razvoj otrokovih potencialov in odpravljanje oz. ublažitev motenj, ovir oz. primanjkljajev.
- Izvajanje dinamičnega diagnostičnega postopka.
- Individualiziran načrt je treba nadgrajevati in dopolnjevati skladno s posameznikovim individualnim napredkom.
- Spodbujamo otrokov celostni razvoj v skladu z njegovimi potenciali.
- Pri otroku načrtno in sistematično spodbujamo razvoj kognitivnih sposobnosti.
- Usposabljanje otroka z AM po principih in metodah, ki so dokazano učinkovite pri delu s populacijo predšolskih otrok z AM.
- Ustvarjanje pogojev za, glede na primanjkljaje, optimalen socialni in emocionalni razvoj, preprečevanje dodatnih motenj.
- Ustvarjanje pogojev za pridobivanje in integriranje vidnih, slušnih, taktilnih, ravnotežnih in proprioceptivnih senzornih dražljajev.
- Razvijanje sodelovalnega odnosa s starši.
- Obravnava otroka z AM v predšolskem obdobju mora temeljiti predvsem na učenju (pridobivanju) veščin, ki so potrebne za njegovo samostojnost. Učimo jih hranjenja, oblačenja, toaletnega treninga in higiene, spanja, skrbi za zdravje, varnosti.
- Posebno pozornost je treba posvetiti razvoju spretnosti in veščin na ključnih področjih primanjkljajev – na področju socialne komunikacije in socialne interakcije, razširjanju interesov ter modifikaciji vedenja (odpravljanju nezaželenih oblik vedenja).
- Ublažitev motnje v predšolskem obdobju v največji možni meri.

3. Specialnodidaktična priporočila in prilagoditve pri delu z otroki z AM

Otroci z AM imajo primanjkljaje na več ključnih področjih, pomembnih za razvoj prilagoditvenih spretnosti, abstraktnega mišljenja, socializacije, komunikacije ... Spekter primanjkljajev, ovir oziroma motenj pri posameznih otrocih z AM je lahko zelo raznolik, enako velja za njihove spretnosti, sposobnosti in interese, zato je ključno vodilo pri delu s predšolskimi otroki z AM individualizacija.

Individualizacija

Ko spoznamo otrokove značilnosti in posebne potrebe, izberemo pristope in metode dela, ki jih bomo uporabili, da bomo otroku omogočili doseganje zastavljenih ciljev. Pri načrtovanju ciljev naj nam bosta vodilo otrokov tempo in način napredovanja, saj je napredek otrok z AM po posameznih področjih običajno izrazito disharmoničen.

Otroci z AM nimajo starosti primerno razvite skupne pozornosti, ne razumejo izmenjave, so šibki na področju teorije uma, težje posplošujejo in posnemajo in se manj zanimajo za socialne aktivnosti. Zato je pri vsakem otroku treba ugotoviti njemu lasten način učenja in usvajanja spretnosti in veščin.

Pri delu z otroki z AM obstaja nekaj uveljavljenih in dokazano učinkovitih metod, katerih principe uporabljamo v vsakodnevnem delu. Gre za metode strukturiranega podajanja navodil in organizacije vzgojnega procesa (urniki, vizualna podpora ...), razvijanja komunikacije s pomočjo izmenjave slik, metode modifikacije vedenja, podpora razvoju senzorične integracije ... Način dela s predšolskim otrokom z AM je pretežno individualen ali v manjših skupinah, dejavnosti so razdeljene po majhnih korakih, ki jih otrok usvaja in postopoma organizira v kompleksnejše aktivnosti. Da se spretnosti avtomatizirajo, je treba zagotoviti veliko število ponovitev. Dejavnosti čez dan morajo biti organizirane strukturirano, odstopanja od rutine morajo biti otrokom vnaprej napovedana in pojasnjena.

Igra

Otroci z AM imajo težave z razumevanjem koncepta igre, zato je treba temu področju posvetiti posebno pozornost. Otroci z AM ne razvijejo spontano vseh oblik igre, zato je treba posebno pozornost posvetiti učenju in vodenju otroka skozi različne oblike igranja. Prepletanje in povezovanje različnih kurikularnih področij, ki je pri otrocih z značilnim razvojem spontano in samoumevno, morajo pri otrocih z AM načrtovati, spodbujati in voditi odrasli, z modeliranjem igre in s spodbujanjem k posnemanju. Značilnost otrok z AM je, da se igrajo stereotipne igre z vedno istimi igračkami in materiali. Na ta način ne raziskujejo, ne vadijo novih spretnosti, ne pridobivajo novih gibalnih vzorcev. Spontana igra otrok z AM ima svojo vrednost v smislu sprostitve otroka in/ali v smislu nagrade, motivacije, ojačanja zelenega vedenja. Večina otrok z AM se težje žvija, težje igra domišljajske igre, pogosto gre le za manipulacijo s predmeti. V igri pogosto opazimo obsesivna in kompulzivna vedenja. Nekateri otroci z AM so se sposobni naučiti enostavnih delov igre ali posnemanja igre, četudi

ne razumejo njenega pomena. Zanje najtežje je sodelovati v skupinskih igrah, ki zahtevajo vzajemno komunikacijo in sodelovanje.

Cilji:

- Razvijanje zgodnje socialne igre od obrazne igre dojenčka do imitacije in interakcije.
- Postopno razvijanje igre z igračkami.
- Učenje igre tipa vzrok-posledica.
- Postopno razvijanje igre z igračkami, učenje uporabe igrač, ki nimajo očitnega učinka ali jasnega namena.
- Učenje vključevanja dveh različnih igrač v isto aktivnost.
- Razvijanje igre z vrstniki, poudarjeno je učenje skupne pozornosti, izmenjave, zamenjave vrstnega reda ...
- Uvajanje vrstnikov v igro otroka z AM.

Komunikacija z otroki z AM

Komunikacija z otroki z AM mora biti prilagojena njihovim zmožnostim sprejemanja informacij:

- Pred podajanjem navodil pridobimo otrokovo pozornost (ga pokličemo po imenu ...).
- Uporabljamo kratka, jasna in enoznačna sporočila.
- Uporabljamo kratke povedi, izražamo se natančno, nedvoumno, brez odvečnih besed, pomanjševalnic ...
- Sproti preverjamo otrokovo razumevanje.
- Uporabljamo slikovne prikaze dejavnosti in njihovega sosledja.
- Navodila podajamo v vrstnem redu, kot se bodo stvari odvijale.
- Pri sporočanju otroku z AM kontroliramo nebesedno komunikacijo in čustveno lego, ki lahko otroke z AM zmedejo, saj jih ne znajo interpretirati.
- Izogibamo se načinom sporočanja, ki so otroku lahko moteči zaradi njegovih senzoričnih posebnosti (glasen govor, petje, ploskanje ...).
- Otroku napovemo, pokažemo, da bo dejavnosti kmalu konec in mu s tem omogočimo, da se brez stresa pripravi na prehod na novo dejavnost.
- Vsi strokovni delavci uporabljajo enak, podoben način komunikacije.

Učenje socialne komunikacije otrok z AM

Otroci z AM so zaradi drugačnega delovanja možganov ovirani pri razvijanju socialne komunikacije ter prepoznavanju, izražanju in razumevanju čustev pri sebi in drugih. Ta področja se ne razvijejo spontano, kot pri ostalih otrocih, zato se jih morajo naučiti. Tako kot pri ostalih spretnostih in sposobnostih mora razvoj potekati postopoma in v skladu z naravnimi stopnjami razvoja. V prilagojenem programu za predšolske otroke z AM načrtujemo in ustvarjamo priložnosti, v katerih jih bomo učili socialne komunikacije in spodbujali uporabo že usvojenih spretnosti. Predvsem sledimo cilju, da otroku omogočimo takšne komunikacijske veščine, s pomočjo katerih se bo povezoval z drugimi ljudmi.

Cilji:

- Uporaba očesnega stika in ekspresije obraza za razumevanje in reguliranje socialnega stika.
- Prilagajanje obsega socialne komunikacije v okviru sposobnosti, ki jih otrok že obvlada.
- Prilagajanje hitrosti komunikacije otroku daje priložnost, da uporabi usvojene spretnosti.
- Učenje podati zahtevo, prošnjo.
- Učenje socialno-emocionalne izmenjave.
- Razvijanje skupne pozornosti.
- Prepoznavanje, poimenovanje, izražanje, razumevanje čustev pri sebi in drugih.
- Uporaba vizualnih sredstev za razvijanje sposobnosti razumevanja in poimenovanja.
- Uporaba slikovnega urnika za razumevanje zaporedja.
- Uporaba gest/kretenj in vokaliziranja/verbaliziranja.
- Učenje razumevanja konvencionalnih pomenov besed.
- Otroku z namigi, prvim zlogom ali modeliranjem ustreznega odziva pomagamo oblikovati pravilen komunikacijski odziv.
- Najprej komunikacijo učimo v individualnih situacijah, nato prenesemo na skupino.
- Izkoriščanje spontanij za učenje komunikacijskih spretnosti in uporabo že usvojenih.
- Razširjanje sposobnosti sodelovanja v komunikaciji.

Pomoč pri usvajanju spretnosti in umikanje pomoči

Pri razvijanju spretnosti bodo otroci z AM potrebovali različne oblike pomoči. Pri tem moramo vedno, ko uvedemo pomoč, načrtovati tudi, kako jo bomo postopoma umikali oziroma jo nadomeščali z drugimi oblikami pomoči (npr. od fizične pomoči k besednemu vodenju). Otroku lahko nudimo fizično pomoč, pomoč z vizualno prikazanimi postopkovniki, besedno vodenje pri usvajanju veščin, uporabimo metodo vzratnega veriženja (otrok najprej samostojno naredi samo zadnjo fazo dejavnosti, postopoma se odrasli kot pomočnik umika vedno prej). Otroku pri usvajanju spretnosti pomagamo tudi tako, da spretnost, za katero želimo, da jo usvoji, razdelimo na manjše korake. Otroka učimo korak za korakom in postopoma združujemo posamezne korake v celovito dejavnost.

Vizualne podpore in urniki

Otroci z AM običajno lažje razumejo vidne informacije kot pa slušne. Uporaba individualnih in skupinskih vizualnih podpor in urnikov olajša prehode od ene dejavnosti k drugi, pomaga pri razvoju komunikacije, učenju razumevanja namena komunikacije, z njimi se lažje časovno in prostorsko orientirajo. Uporabimo lahko manjše konkretne predmete, slike konkretnih predmetov, splošne slike in abstraktne simbole, kaj pa bomo izbrali, je odvisno od stopnje simbolne predstavljenosti otroka.

Motivacija otrok z AM

Otrokom z AM socialna nagrada (pohvala, zadovoljstvo odraslega...) praviloma ne ojača vedenja. Zato pri svoji aktivnosti niso motivirani z željo ugoditi odraslemu, pač pa z željo zadovoljiti svoje interese. Tako lahko za nagrado oziroma ojačevalce zelenega vedenja uporabimo igrače, ki jih pritegnejo ali aktivnosti, ki jih radi izvajajo. Dobro poznavanje otroka nam omogoči ustrezno izbiro motivacijskih sredstev.

Generalizacija usvojenih spretnosti in prenos naučenih veščin v druga okolja

Otroci z AM usvojenih spretnosti pogosto ne uporabljajo spontano v situacijah, ki se razlikujejo od situacije, v kateri so neko veščino usvojili. Zato je treba načrtovati tudi prenos usvojenih veščin v različne situacije. Da spodbudimo otroka, da uporabi novo veščino, izkoristimo določene vsakdanje in spontane situacije.

Evalvacija

Napredek pri otrocih z AM je pogosto minimalen, počasen ali pa otrok napreduje samo na nekaterih področjih. Zato je potrebno, da strokovni delavci nenehno evalvirajo otrokov napredek, presojujejo ustreznost izbranih načinov dela in po potrebi uvedejo drugačen pristop.

Vključevanje v skupne dejavnosti vrtca

Če se v ustanovi izvajajo drugi programi za predšolske otroke, je priporočljivo zagotoviti izvajanje skupnih dejavnosti z vsemi otroki oziroma druženje s posameznimi skupinami. Organizacija in izvedba sta odvisni od presoje strokovnega tima.

Hranjenje

Je pomembna dejavnost pri izvajanju prilagojenega programa za otroke z AM. Zožen repertoar hrane, ki jo otrok je, lahko s pravilnimi postopki razširimo. Otroci z AM imajo pogosto tudi zdravstvene težave, ki zahtevajo poseben režim prehrane ter dieto. Otroke spodbujamo k samostojnemu hranjenju, prav tako pa jih navajamo tudi na samostojnost pri pripravi pogrinjka in pospravljanju po obroku. Ker otroci z AM potrebujejo več časa pri vseh dejavnostih, je treba tudi za hranjenje predvideti podaljšan čas.

Prostor

Prostor, v katerem se izvaja prilagojen program za predšolske otroke z AM, mora zadovoljevati potrebe po skupinskem in individualnem delu. Prostor mora biti dobro strukturiran, z več funkcionalnimi kotički, tudi s kotičkom za umik. Struktura prostora mora otrokom omogočati kar največjo samostojnost. Z umikom didaktičnih materialov in igrač izven vidnega in fizičnega dosega otrok omejimo moteče dražljaje in ustvarimo situacije, ko bo otrok motiviran za sporočanje svojih želja in potreb. Na vrata namestimo ustrezna varovala, v primeru, da otroci ne zmorejo spontano ostati znotraj prostora. Pozorni smo na to, da v prostoru ni senzornih dražljajev, ki bi otroka vznemirjali ali mu pretirano odvrčali pozornost. Otroci z AM težko sprejemajo spremembe, zato v prostoru le malo spreminjamo, pa še to skupaj z otroki, da bodo razumeli, zakaj je prišlo do sprememb.

Zagotoviti je treba tudi ustrezen prostor za izvajanje gibalno-govornih ter glasbenih stimulacij ter velik prostor (telovadnico) za razvijanje motoričnih spretnosti in orientacije ter sproščanje.

Oprema

Oprema v prostoru mora biti takšna, da jo lahko po potrebi dodamo ali odstranimo. Potrebni je veliko različnih materialov za spodbude na področju razvoja motorike in sensorike. Priporočljivi so pripomočki, s katerimi razvijamo ravnotežje. Glasba na otroke z AM praviloma pozitivno vpliva, zato je treba zagotoviti kakovostne avdionaprave in ustrezne zbirke glasbe. Potrebni so glasbeni inštrumenti, blazine, telovadni rekviziti. Uporaba računalnika otrokom z AM omogoča usvajanje novih spretnosti, jih sprošča, lahko je zanje tudi nagrada. Računalnik uporabljamo načrtovano ter usmerjeno in prilagojeno potrebam in značilnostim otroka. Za vsakega otroka je glede na njegove interese ter senzorične posebnosti in v skladu z izbranimi principi dela treba oblikovati serijo materialov, igrač, predmetov in didaktičnih pripomočkov, ki bodo kar najbolje spodbujali in omogočali njegovo sodelovanje.

Čas

- Otroci z AM potrebujejo več časa za usvajanje veščin in spretnosti. Treba je načrtovati čas, ki ga bo otrok porabil, da bo dokončal dejavnost oziroma nalogo, pa tudi čas, da se mu omogoči veliko število ponovitev dejavnosti, ki jo izvaja, saj le tako lahko pride do avtomatizacije.
- Načrtovati je treba tudi več časa za sprejem, predelavo, organizacijo in razumevanje informacij. Otroku je treba zagotoviti tudi dovolj časa, da organizira odgovor, bodisi da izvede dejavnosti ali nam na svoj način poda povratno informacijo.
- V poteku dneva je treba predvideti čas, v katerem otrok sistematično usvaja spretnosti skrbi za sebe, čas za preusmerjanje iz ene aktivnosti v drugo, predvideti odmore med posameznimi dejavnostmi in znotraj posameznih korakov druge dejavnosti.
- Ker imajo otroci z AM velike težave tako z razumevanjem navodil kot tudi z organizacijo za izvedbo dejavnosti, nobena aktivnost ne sme potekati pod časovnim pritiskom. Zato je pri izvedbi dnevne rutine treba prilagoditi vse dejavnosti tako, da bo dovolj časa za umirjeno izvajanje specialpedagoških dejavnosti, povezanih s kurikulumom, za individualno obravnavo, dodatne dejavnosti pa tudi za hranjenje, oblačenje, opravljanje higienskih potreb in počitek.

Jutranje in popoldansko varstvo

Tudi v tem delu otrokovega bivanja v vrtcu je treba upoštevati njegove posebne potrebe. Treba je poskrbeti za otrokov občutek varnosti, predvidljivost, zagotoviti strukturiranost prostora in časovne razporeditve dejavnosti ter zagotoviti rutino. Ustrezno prilagodimo prostor, organiziramo počitek in izbiramo dejavnosti tako, da bo imel otrok možnost sprostitve. Pomembno je, da tudi strokovne delavke v varstvu poznajo in uporabljajo metode dela, ki so učinkovite pri posameznem otroku z AM.

Sodelovanje s starši

S starši je treba razvijati profesionalni odnos, ki temelji na zaupanju in spoštovanju. Ker otroci z AM ne generalizirajo osvojenih spretnosti, je treba na dogovorjen način, sporočati, kaj je otrok usvojil in na kakšen način. Tako staršem omogočimo, da tudi doma organizirajo takšne situacije, v katerih bo otrok lahko uporabil naučene spretnosti. Pri spoznavanju otroka in njegovih potreb so zelo pomembne informacije staršev, pomembno pa je tudi, da nam starši povedo, kaj jih pri otroku najbolj skrbi oziroma katera otrokova vedenja in značilnosti otežujejo vsakdanjik družine. Dobra praksa je uvedba dnevnih zapiskov, v katerem tako vzgojiteljica kot starši zapišejo opažanja o otroku. Učinkovite so tudi popoldanske delavnice s starši (in otroki), kjer starše obvestimo o novostih na področju obravnave otrok z AM,

izobraževanjih in modeliramo načine dela z otroki. Pri sodelovanju s starši je treba upoštevati njihove zmožnosti in osebne okoliščine in glede na to realno zastaviti skupne cilje.

Sprememba ravni vzgoje in izobraževanja

Pri spremembi ravni izobraževanja je pomembno, da se otrokove potrebe, načini dela, komunikacije ... predstavijo strokovnim delavcem vzgojno-izobraževalnega programa, v katerega bo otrok vključen, saj sprememba načina dela lahko močno zavre otrokov napredek.

4. Viri in literatura

Barthélémy, C., Fuentes, J., Howlin, P., Rutger van der Gaag: *PERSONS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS. Identification, Understanding, Intervention*. An AE Official Document on Autism, Brussels 2014.

Dickinson, P., Hannah, L.: *Lahko se obrne na bolje... ali Kako se spopademo z vedenjskimi težavami pri majhnih otrocih z avtizmom: vodič za starše in skrbnike*, Center društvo za avtizem, Ljubljana, 2008.

Grinker, Roy R.: *Unstrange Minds. Remapping the World of Autism*, Basic Books, USA, 2007.

Hanah, L.: *Učenje mlajših otrok z motnjami avtističnega spektra*, Center za avtizem, Ljubljana, 2009.

Happé, F., Ronald, A., Plomin, R.: *Time to give up on a single explanation for autism*, Nature Neuroscience, Vol. 9, No. 10, oktober 2006.

Hill, Elisabeth L., Frith, U.: *Understanding autism: insights from mind and brain*. The Royal Society, January 2003, str. 281–289.

Howlin, P., Rutter, M.: *Treatment of Autistic Children*, John Wiley&Sons, 1989.

Jackson, L.: *Freaks, Geeks and Asperger Syndrome. A User Guide to Adolescence*, Jessica Kingsley Publishers, UK, 2002.

Jurišič, D. B.: *Avtistični otroci*, Didakta, oktober 1993, str. 80–82.

Jurišič, D. B.: *Čudni, čudaški, čudoviti otroci z avtizmom in združena pozornost*, Naš zbornik, 2004, str. 3–8.

Jurišič, D. B.: *Specialnopedagoška obravnava otrok z avtizmom*, v Izbrana poglavja iz pediatrije (23), urednika Kržišnik, C. in Battelino, T., Katedra za pediatrijo, Medicinska fakulteta, Ljubljana 2011, str. 340–356.

Kim, Young S., Leventhal, Bennett L., Koh, Y., et al.: *Prevalence of Autism Spectrum Disorders in a Total Population Sample*, Am J Psychiatry AiA: maj 2011, str. 1–9.

Klauck, Sabine M.: *Genetics of autism spectrum disorder*, European Journal of Human Genetics, 2006, 14, 714–720.

Klin, A., Jones, W., Schultz, R., Volkmar, F.: *The enactive mind, or from actions to cognition: lessons from autism*, The Royal Society, January 2003, str. 345–360.

Kriteriji za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami, ZRSŠ, 2015:

<http://www.zrss.si/pdf/Kriteriji-motenj-otrok-s-posebnimi-potrebami.pdf>

Milačić, I.: *Aspergerjev sindrom ali visokofunkcionalni avtizem*, Center društvo za avtizem, Ljubljana, 2006.

Navodila za delo z otroki z avtistično motnjo v posebnem programu vzgoje in izobraževanja, ZRSŠ, 2014:

http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/posebne_potrebe/programi/posebni_program/Nav_avtisticna_motnja.pdf

Resolution ResAP(2007)4 on the education and social inclusion of children and young people with autism spectrum disorders. Adopted by the Committee of Ministers on 12 December 2007: <http://sid.usal.es/idos/F3/LYN12761/3-12761.pdf>

Smernice za celostno obravnavo oseb s spektroavtističnimi motnjami, Delovna skupina pri ministrstvu za zdravje, 2009:

http://www.mz.gov.si/fileadmin/mz.gov.si/pageuploads/javno_zdravje_2013/Smernice.avtisti.pdf

Smernice za delo v oddelkih za predšolske otroke z motnjami avtističnega spektra – MAS, Zavod RS za šolstvo, oktober 2009:

http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/posebne_potrebe/programi/Smernice_predsolski_MAS.pdf

UK Department of Education and Skills & Department of Health, *Autistic Spectrum Disorders. Good Practice Guidance:*

http://iier.isciii.es/autismo/pdf/aut_asddfes1.pdf

Whitaker, P.: *Težavno vedenje in avtizem. Razumevanje je edina pot do napredka*, Priročnik za preprečevanje in obvladovanje težavnega vedenja, Center za avtizem, Ljubljana, 2011.

Zgodnja obravnava v otroštvu – napredek in razvoj 2005 – 2010, Evropska agencija za razvoj izobraževanja na področju posebnih potreb, Bruselj, 2010:

https://www.european-agency.org/sites/default/files/early-childhood-intervention-progress-and-developments_ECI-report-SL.pdf

Zver, P.: *Zgodnja obravnava otrok z motnjo avtističnega spektra v predšolskih oddelkih s prilagojenim programom v OŠ Gustava Šiliha Maribor*, v *Komunikacija, Bilten Društva logopedov Slovenije*, leto 2/ št. 3, junij 2013, str. 13–17.

Žiberna, E., Rogič Ožek, S., Filipčič Mrak, T., Werdonig, A., Kuhar, D., Švaglič, M., idr.: *Strokovne podlage za izvajanje vzgojno-izobraževalnega dela z otroki z motnjami avtističnega spektra v osnovni šoli*. Neobjavljeno gradivo. Ljubljana, 2013.

Povezave:

<http://www.autismeurope.org/>

<http://www.european-agency.org/> in <http://www.european-agency.org/publications>

<http://www.londonchildrenspractice.co.uk/about-us/>

<http://icpika.si/>